

Putin must go!

Odešla legenda sovětského disentu

MICHAELA STOILOVA

Dne 18. června v americkém Bostonu zemřela Jelena Bonnerová, jejíž život byl spojen s Andrejem Sacharovem, ale především s neústupným a neutuchajícím hájením práva na svobodu a lidskou důstojnost.

Narodila se v roce 1923 v Turkestánské autonomní sovětské socialistické republice ve městě Merv v rodině Arména Levona Sarkisoviče Kočarjana a Židovky Ruth Grigorijevny Bonnerové. Velmi záhy ji přijal za vlastní Armén Gevork Sarkisovič Alichanjan (Georgij Sergejevič Alichanov), jehož jméno v dětství nosila a kterého ve svých vzpomínkách nazývá tatínkem. Alichanov byl počátkem dvacátých let aktivním účastníkem sovětizace Arménie, ve dvacátém roce se stal prvním tajemníkem Komunistické strany Arménie, později zastával významné stranické funkce v obvodních výborech v Moskvě a Leningradě. V letech 1931–1937 pracoval ve výkonném výboru Kominterny. Ruth Bonnerová byla komunistickou aktivistkou, k čemuž Jelena Bonnerová ve své knize vzpomínek *Dcery a matky* podotýká: *Vždycky jsem měla dojem, že se zapletla s bolševismem proto, že v době studií na gymnáziu v Moskvě žila u strýce Mosji a vymkla se tak péči matky. Matvěje a Aňu (sourozence Ruth Bonnerové – pozn. aut.), kteří zůstali doma, babička dokázala od podobných romantických nesmyslů uchránit.*

Roku 1937 byli oba rodiče zatčeni a v následujícím roce odsouzeni – otec dostal za kontrarevoluční teroristickou činnost trest smrti a byl zastřelen, matku soud poslal na osm let do nápravných pracovních táborů, po propuštění v roce 1946 následovalo ještě devět let strávených na příkázaném místě. Zkušenost prohlídek a zatčení rodičů, nejisté čekání na zprávu i pravděpodobnou cestu k Butyrské a Lefortov-

Jelena Bonnerová rozbaluje svitek se jmény disidentů z celého světa během předávání Sacharovovy ceny za svobodu myšlení ve Štrasburku v roce 2008
Foto: ČTK

Andrej Sacharov a Jelena Bonnerová během demonstrace v Moskvě v roce 1989 Foto: ČTK

ské vězňci či na Lubjanku s nadějí, že se podaří předat rodičům balíček, popsala Bonnerová ve své knize. Velmi záhy začala předávat balíčky nejen svým blízkým, ale i dalším vězňům. Aby to bylo vůbec možné, vydávala se tu za dceru, tu za neteř, později třeba za tetu vězňů. Od matčiných spoluvězeňkyň z pověstného Alžiru (Akmolinskij lager žen izmenikov rodiny – Akmolinský tábor pro ženy vlastizrádkyně) si tak vysloužila přezdívku Ljusja Všechny. Jméno Ljusja či Ljuska, kterým ji všichni blízcí celý život oslovovali, bylo pozůstatkem jejího původního arménského křestního jména Lusik.

Ve svých čtrnácti letech zůstala Bonnerová sama s mladším bratrem Jegorem, přestěhovali se k babičce do Leningradu, kde dokončila školu. Jako dcera zrádců měla problémy s přijetím na vysokou školu, ale nakonec se jí podařilo v roce 1940 nastoupit k večernímu studiu na fakultě ruského jazyka a literatury na Pedagogickém institutu A. I. Gercena. Její studium netrvalo dlouho. Hned v prvních dnech po vstupu Sovětského svazu do války se přihlásila na frontu, kde sloužila jako zdravotní sestra a byla raněna. Druhé zranění utrpěla ve vlaku převážejícím raněné, který zasáhla bomba. V důsledku

tohoto zranění téměř přestala vidět na pravé oko, levé bylo zasaženo progresivní slepotou. Na frontu odešel také snoubenec Bonnerové básník Vsevolod Bagrickij, který se konce války nedožil. V obleženém Leningradě zahynula i babička Taťána Matvějevna Bonnerová, která se na výchově vnučky významně podílela i před zatčením jejích rodičů.

Z války se Bonnerová vrací s poctami jako válečný invalida a nastupuje ke studiu medicíny. Z fakulty je vyloučena za nahlas projevový názor na vykonstruované obvinění kremelských lékařů, které vešlo ve známost jako „spiknutí bílých pláštů“. Dokončit studium smí až po Stalinově smrti. Jako absolventka medicíny si vybrala dráhu dětské lékařky. Provádala se za svého spolužáka Ivana Semjonova a narodila se jim dcera Taťána a syn Alexej. S mužem se v polovině šedesátých let rozešla, přestěhovala se s dětmi do Moskvy a vstoupila do komunistické strany.

Od poloviny šedesátých let se podílela na aktivitách, které daly vzniknout pozdějšímu disidentskému hnutí, byla signatářkou dopisů protestujících proti pronásledování lidí za jejich přesvědčení, pomáhala při předávání svědectví o lágrech na Západ, účastnila se soudních proce-

sů s disidenty. V té době se seznámila s Andrejem Sacharovem, za něhož se v roce 1972 provdala. V témže roce vystoupila z KSSS. V návštěvách procesů oba manželé pokračovali za bedlivého monitorování KGB. Z peněz, které Sacharov získal spolu s humanitární cenou udělenou ve Francii, založila Bonnerová Fond pomoci dětem a rodinám politických vězňů.

V roce 1975 sovětská moc povolila Bonnerové vycestovat do USA, kde absolvovala operaci oka. V témže roce byla Sacharovovi udělena Nobelova cena, kterou mu sovětský režim nedovolil převzít, v Oslu tedy manželův projev přečetla a cenu převzala Jelena Bonnerová.

V roce 1976 stála u zrodu Moskevské helsinské skupiny, jejíž založení bylo oznámeno na tiskové konferenci právě v bytě Sacharovových, který byl stejně jako některé další byty disidentů centrem, kde se soustřeďovali nejen přátelé a známí z disidentského okruhu, ale i zahraniční novináři či příchozí, kteří přinášeli zprávy o porušování lidských práv. Zastavovali se zde příbuzní vězňů nápravných táborů při svých dlouhých cestách za svými blízkými. Podporu zde nacházeli například Krymští Tataři ve své boji za sebeurčení.

V roce 1979 manželé vyjádřili protest proti vstupu sovětských vojsk do Afghánistánu. Následoval nucený pobyt v uzavřeném městečku Gorkij, který byl Sacharovovi uložen nikoli soudem, nýbrž nařízením prezidia Nejvyššího sovětu SSSR. Do Gorkého ho provázela manželka, jejíž cesty mezi Gorským a Moskvou se staly jediným spojením Sacharova s okolním světem. Jelena Bonnerová hojně figuruje v tajných zprávách KGB informujících o pohybu a aktivitách vědce. Nejednou čteme slova: *Zvláště negativní vliv na Sacharova má jeho žena Bonnerová*. V srpnu 1984 byla Bonnerová odsouzena podle nechvalně známého paragrafu 190-1 za šíření vědomě lživých pomluv hanobících sovětské státní a občanské zřízení k pěti letům vyhnanství. Svůj trest si odpýkala se svým mužem v Gorkém. Po opakovaných vysilujících hladovkách Sacharov dosáhl toho, že

jeho ženě bylo umožněno odjet do USA, kde podstoupila náročnou operaci srdce. K její nepřítomnosti v Gorkém se váže jiný úryvek ze zprávy ÚV: *Je příznačné, že v nepřítomnosti Bonnerové, která se nachází v USA, se stal [Sacharov] komunikativnější, ochotně se dával do řeči s obyvateli Gorkého, přičemž kritizoval americký program hvězdných válek, pozitivně hodnotil mírové iniciativy sovětského vedení... Těmto změnám v chování a způsobu života Sacharova neustále zarytě brání Bonnerová. Odvádí muže od vědecké práce a směřuje jeho úsilí k vytváření provokativních dokumentů a nutí ho k vedení deníkových zápisů s perspektivou pozdějšího vydání v zahraničí.*

V roce 1986 nově nastupující politická moc usoudila, že bude výhodnější, vrátí-li se Sacharov z Gorkého, než aby byl nadále držen v izolaci. Do bytu v Gorkém byl páru zaveden

telefon a jeho prostřednictvím generální tajemník ÚV KSSS Michail Gorbačov osobně vyzval Sacharova k návratu, Bonnerové byla udělena milost.

Sacharov se opět velmi aktivně zapojil do veřejného života, a to i na mezinárodní úrovni, tentokrát už bez otevřeného protiventství moci. Až do jeho smrti v roce 1989 mu v náročné práci stála po boku jeho žena. Po manželově smrti založila Jelena Bonnerová Nadaci Andreje Sacharova, podporovala vznik Muzea a centra Andreje Sacharova a pracovala na vybudování Sacharovova archivu v Moskvě. V době Jelcinovy vlády se stala členkou nově vzniklého Výboru pro lidská práva, na protest proti rusko-čečenské válce z něj však v roce 1994 vystoupila a konflikt označila za genocidu.

Ostře kritizovala postsovětský vývoj Ruska a Putinův autoritářský

režim vyvolávající v obrozující se ruské společnosti stále silnější projevy nacionalismu a antisemitismu. Za své nekompromisní postoje si z řad Putinových příznivců nejednou vysloužila očerňování a nadávky silně připomínající ty, jimiž ji častovala moc v minulých desetiletích.

Bez ohledu na tyto výpady se jméno Jeleny Bonnerové objevuje v obrovském množství vzpomínek lidí, kterým pomohla, například vězněným ženám či raněným, které ošetřovala na frontě. V další dekádě zaměřila své úsilí především na péči o dětské pacienty. Další skupiny, kterým směřovala svou pomoc, byly děti politických vězňů, neprávem souzení nebo příslušníci utlačovaných národů.

Poslední roky života strávila Jelena Bonnerová částečně v USA, kde také zemřela. Pochována je však na vlastním přání po boku svého druhého muže v Rusku.

Ctirad byl především voják

TOMÁŠ ŠMÍD

Jedním z posledních návštěvníků, kteří za Ctiradem Mašínem proudili do jeho domu v americkém Clevelandu, byl politolog Tomáš Šmíd. Natáčel tu s ním rozhovor pro potřeby badatelů ÚSTR. A pro Paměť a dějiny zaznamenal zlomky svých vzpomínek.

V červenci letošního roku jsem na předměstí Clevelandu dvakrát navštívil Ctirada Mašína, staršího z proslulé bratrské dvojice, abych s ním natočil rozhovor, který měl být později uveřejněn v českém tisku, s nejvyšší pravděpodobností v Lidových novinách, s nimiž dlouhodobě spolupracuji. K tomuto rozhovoru jsme se měli ještě vrátit, nicméně Pán Bůh tomu chtěl jinak. Když jsem s ním o tři týdny později dělal rozhovor pro badatelské účely ÚSTR, dozvěděl jsem se od něj, že mu byla na jaře diagnostikována vážná nemoc. I přesto mne zaskočilo, že zemřel tak záhy poté, co jsem měl tu čest jej poznat.

O příběhu bratří Mašínů bylo napsáno mnohé a vesměs bych zde opakoval již poměrně známé skutečnosti, proto těch pár řádek využiji spíše jen k tomu, aby přispěl jakýmsi kaleidoskopickými střípky, posbíranými za těch zhruba 15–20 hodin, které jsem s ním strávil.

Ctirad Mašín byl i v běžném životě skutečně statečný muž. Ačkoliv na něm byl znát jeho věk a jistá únava, nesl diagnózu s nadhledem a pokorou. Do poslední chvíle se věnoval své práci a pořádání svých záležitostí. Pracoval prakticky až do smrti. Měl firmu na tepelná zařízení a z celé jeho pracovny i z povídání bylo zřej-

mé, jak má rád techniku, jak jí perfektně rozumí a nebojí se novinek. V běžném životě potkáte řadu padesátníků, kteří se cítí staří na práci s počítačem a internetem, což pro Ctirada – a ostatně i jeho bratra Josefa – nebyl problém.

Do posledních chvil hodně četl a neustále se vzdělával. Měl velmi dobrou paměť, a to i na krátkodobé úrovni, což je v jeho věku opět pozoruhodné. O lidech jako Ctirad Mašín se obecně říká, že jsou všestranně nadaní. Byl technicky nesmírně zdatný, technice se věnoval celý život a také se jí živil. Rozuměl ale dobře i přírodopisu či geografii a udržoval si přehled i o hu-